

sim Mebusu Lutfi Fikri Bey'in Teklif-i Kānun Lâyihası (İstanbul 1326); *Me-bâdî-i İlm-i Hukuk* (İstanbul 1327); *Osmanlı Târîh-i Siyâsîsi* (İstanbul 1329); *Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvâ Mesâilî* (İstanbul 1338); *Meşrutiyet ve Cumhuriyet* (İstanbul 1339); *Hakk-ı Müddâfaa* (İstanbul 1933); *Lütfi Fikri Bey'in Günlüğü* (haz. Y. Demirel, İstanbul 1991).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Sicill-i Ahvâl Defteri*, c. 76, s. 463; Lütfi Fikri, "Hüseyin Kâzım", *Hüseyin Kâzım Bey* (haz. Şevki), İstanbul 1935, s. 48-53; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 230; Taha Toros, *Türk Hatipleri*, Ankara 1950, s. 37-39; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 346, 348-350; Tanık Zafar Tunaya, *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa*, İstanbul 1979, s. 183-190; a.mlf., *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984-89, I-III, tür.yer.; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* (1923-1931), İstanbul 1989, s. 48-49, 80-83, 170, 172; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul 1990, tür.yer.; Murat Çulcu, *Hilâfetin Kaldırılması Sürecinde Cumhuriyetin İlanı ve Lütfi Fikri Bey'in Davası*, İstanbul 1992, I-II, tür.yer.; E. J. Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 1992, s. 51, 54-55, 91; Ahmet Ali Gazel, *Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey'in Siyasî Hayatı: 1908-1912* (yüksek lisans tezi, 1996), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Suat Güven, *Lütfi Fikri Bey'in Siyasî Görüşleri ve İki Risalesi* (yüksek lisans tezi, 1998), MÜ Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü; Murat Kurt, *İkinci Meşrutiyet'in Önemli Siyasî Partileri ve Lütfi Fikri Bey'in Siyasî Mücadelesi* (yüksek lisans tezi, 2000), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ali Haydar [Özgent], "Lütfi Fikri Bey'in Ölümü", *İstanbul Baro Mecmuası*, VIII/7-8, İstanbul 1934, s. 148-156; Mün'im Mustafa, "Lütfi Fikri'nin Vasiyetnamesi", a.e., VIII/9-10 (1934), s. 185-191; Münir Süleyman [Çapanoğlu], "İttihatçıların Zorlu Düşmanı Lütfi Fikri Nasıl Adamdı?", *Hafta*, sy. 31, İstanbul 1934, s. 5; a.mlf., "Lütfi Fikri Kimdi, Neler Yaptı?", a.e., sy. 159 (1952), s. 27, 29; Hüseyin C. Yalçın, "Lütfi Fikri", *Yedigün*, sy. 175, İstanbul 1936, s. 9, 31; Uygur Kocabaşoğlu, "Bu Bir Rekor Mudur?", *TT*, XI/64 (1989), s. 21-23; Nevin Yurdsever Ateş, "Lütfi Fikri Bey İstiklal Mahkemesinde", *Toplumsal Tarih*, IX/52 (1998), s. 54-55; a.mlf., "Lütfi Fikri Bey'in Affı", a.e., IX/53 (1998), s. 31-32.

Ali Birinci

LUTFİ PAŞA

(ö. 970/1563)

Osmanlı vezîriâzamı.

Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi olmamakla birlikte getirildiği görüldükten hareketle 1488 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Arnavut kökenli bir devşirme olarak II. Bayezid'in saltanatı (1481-1512) orta-

larında saraya alındı ve Enderun'da iyi bir tahsil gördü. Yazmış olduğu *Te-vârîh-i Âl-i Osmân* ve *Âsafnâme*'de verdiği kısa hayat hikâyesinde Şah İsmâil'in Dulkadir beyi Alâüddeve üzerine yürüdüğü tarihten (914/1508) itibaren olayları takip edebildiğini, Yavuz Sultan Selim'in cülusunda (1512) çuhadarlıktan 50 akçe müteferrikalık ile taşra çıktığını, daha sonra çaşnigirbaşılık, kâpıcıbaşılık, mîralemlik ve Kastamonu sancak beyliği görevlerinde bulunduğunu belirtir; ancak bu görevlere hangi tarihte getirildiğinden söz etmez. Başta Sehî Bey olmak üzere muasır bazı kaynaklar onu Yavuz Sultan Selim'in yanında yetişmiş bir kişi olarak tanıtır. Ayrıca hayatına dair bilgi veren bazı araştırmalarda benzer hizmetlerde bulunan çağdaşı diğer bir Lütfi Paşa ile karıştırılmış olduğu anlaşılmaktadır (İA, VII, 97).

Kanûnî Sultan Süleyman döneminin ilk yıllarında önce Kastamonu, ardından Aydın sancak beyi oldu. Bu görevde iken 928'de (1522) Rodos kuşatmasına katıldı ve fetihten sonra Rodos Kalesi tamiriyle görevlendirildi. Ardından uzunca bir süre Yanya sancak beyliğinde bulundu. Bu sırada Viyana muhasarasına iştirak etti ve yararlığı görülen bazı askerlerin terfileri için padişaha ve Sadrazam İbrâhim Paşa'ya arzlar sundu (TSMA, nr. E. 5866, 6435). Daha sonra Karaman beylerbeyliğine tayin edildi (940/1533-34). Bu görevde iken İrakeyn seferine Karaman askeriyle katılıp çeşitli hizmetler gördü (Feridun Bey, I, 587). Özellikle Tatvan'da Mimar Sinan'a gemiler inşa ettirip sefer için istihbaratta bulunduğu bilinmektedir (Sâî, s. 24). Belirli sürelerle Anadolu ve Rumeli beylerbeylikleri yaptı ve üçüncü vezirliğe yükseldi. 943'te (1537) Korfus seferinde donanma kaptanı Barbaros Hayreddin Paşa ile birlikte hareket etti ve Osmanlı deniz kuvvetlerinin kumandasını üstlendi. Venedik'in elinde bulunan Korfus adasına 25.000 asker ve otuz top çıkardı (18 Rebûlevvel 944 / 25 Ağustos 1537). Seferin seyri konusunda Barbaros'la arasında ihtilâf çıktı, bu anlaşmazlık daha sonra da sürdü. Padişahın emriyle Korfus kuşatması kaldırılınca Lütfi Paşa İstanbul'a döndü, kısa bir mâzuliyetin ardından divanda ikinci vezirliğe yükseldi (1 Muharrem 945 / 30 Mayıs 1538). İkinci vezir sıfatıyla padişahın yanında Boğdan seferine gitti (Safer 945 / Temmuz 1538). Sefer sırasındaki en önemli hizmeti padişaha Mimar Sinan'ı takdim ederek tanıtmaması ve Sinan'ın Prut nehri üzerine kur-

duğu köprü vasıtasıyla ordunun kısa sürede karşıya geçmesini sağlaması oldu (a.g.e., s. 25; Peçuylu İbrâhim, I, 258). 26 Safer 946'da (13 Temmuz 1539) Ayas Paşa'nın ölümü üzerine vezîriâzamlığa getirildi.

Vezîriâzamlığı sırasında Osmanlı-Venedik savaşına son veren 947 (1540) antlaşmasının imzalanmasında aktif rol oynadı. Ayrıca Habsburg elçileriyle yapılan müzakereleri yönetti. Kaynaklarda, Osmanlı vasalı Zapolyai'nin hizmetinden ayrılıp Habsburglar'ın temsilcisi olan elçi Laczky ile yürüttüğü görüşmelerde Avrupa ahaline tam vâkıf olduğu belirtilir. Görüşmeler sonunda alınan savaş kararında da rolü olduğundan söz edilir. Ancak Budin seferine hazırlık yapılırken Muharrem 948'de (Mayıs 1541) ansızın vezîriâzamlıktan azledildi. Görevden alınma sebebi, zina suçlusu bir kadını şer'î ve örfî hukuksa aykırı bir uygulama ile cezalandırması, bu yüzden Yavuz Sultan Selim'in kızı olan eşi Şah Sultan'la aralarında hakarete varan sert bir tartışmanın geçmesi olarak gösterilir (TSMA, nr. E. 7924; Danişmend, II, 220-222). Görevden alındıktan sonra yıllık 200.000 akçe emekli maaşı ile Dimetoka'daki çiftliğine çekilen Lütfi Paşa geri kalan yirmi yıllık hayatını araştırma ve eser telifiyle geçirdi. Azil sebebini eserinde "... mağlûb-ı nisâ olmayıp onların keyd ü mekrinden emin olmak için sadrazamlıktan fâriğ olmağı evlâ görmeğin" sözleriyle ifade ederek kendi isteğiyle vezîriâzamlığı bıraktığını belirtir (*Âsafnâme*, s. 61). Azlinin başka önemli bir sebebi de sadâreti sırasında giriştiği siyasî, idarî ve malî icraatı, rüşvet ve irtikâpla mücadelesi karşısında kendisi aleyhine çalışan gayri memnun bir zümrenin oluşması ve bunların muhalefeti olarak izah edilir. Bir süre sonra hacca gitmek üzere izin alan Lütfi Paşa hac dönüşü Dimetoka'daki çiftliğine kapanmış ve burada vefat etmiştir (970/1563).

Lütfi Paşa taşradaki sancak beyliği ve beylerbeylikleri, ardından vezâreti ve özellikle iki yıla yakın süren sadâreti sırasında çok önemli görevler üstlenmiş, kök-

Lütfi Paşa'nın temsilî bir resmi

lû icraata girişmiştir. Bunların başında, kendisinin “ulak zulmü” diye nitelediği ulaştırma ve menzil sisteminde yaptığı yeni düzenlemeler gelir. Menzil teşkilâtını geliştirip her menzilde devlete ait atlar bulundurmak suretiyle köklü bir ıslahat yapmış, bu iş için halktan zorla at temin etme uygulamasına son vermiştir. Lutfi Paşa'nın İstanbul'daki elçilerle yakın münasebet içerisinde olup bazı hususlarda onların görüşlerini aldığı belirtilir. Nitekim ulak konusundaki ıslahatı sırasında Batı ülkelerinde böyle bir uygulamanın olup olmadığını araştırdığı bildirilir. Yine onun diplomasinin inceliklerini bilen bir devlet adamı olduğundan bahsedilir.

Lutfi Paşa'nın faaliyetleri ve devlet idaresiyle ilgili bazı fikirlerini bizzat kaleme aldığı *Âsafnâme*'den takip etmek mümkündür. Buna göre müsâdere uygulamasındaki haksızlıkları gidermeye çalıştığı, özellikle yetim malına müsâdere ile el konulmasını önlediği, devlet hazinesine intikal eden malları yedi yıl süreyle emanette bekletip sahibi çıkmadığı takdirde hazineye kaydetme usulünü getirdiği anlaşılmaktadır. Osmanlı denizciliği konusunda Lutfi Paşa'nın üstlendiği görevler dolayısıyla bu hususta geleceğe yönelik fikirlere sahip olduğu görülür. Yavuz Sultan Selim'in Tersane ile ilgili görüş ve yetlerini aktararak denizciliğin önemini vurgular (a.g.e., s. 88-90).

Devlet adamlığı yanında tarihçiliği ve şairliği de olan Lutfi Paşa'nın “meded” redifli bir şiirini Sehî Bey tezkiresinde vermiştir. Âlim ve şairleri himaye ettiği bilinen Lutfi Paşa döneminin katı dinî düşüncesine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bu durum onun edebî eserlere bakış tavrını da belirlemiş görünmektedir. Nitekim Vâsi' Âlî'si'nin bir nüshasını kendisine sunduğu *Hümâyunnâme*'yi boşuna vakit harcanmış, hayvan masalları anlatan bir eser olarak nitelemiş olması ilmî yönelimi ve tavrı hakkında dikkat çekicidir (İA, XIII, 227). Âlî Mustafa Efendi onun ilmî kudretine gereğinden fazla önem verdiğini, mağrur ve kendini Kâdî Beyzâvî ve Zemahşerî gibi gördüğünü, Ebüssuûd Efendi, Hasan Çelebi gibi tanınmış âlimlere bazı sorular sorup onların manidar sükûtları karşısında, “Bu iki molla'nın namları zatlarına galiptir, zira mechulleri vâfir, mâlûmları nâdirdir” dediğini nakleder. Buna karşılık Sehî Bey, paşanın pek çok ahlâkî meziyete sahip olduğunu yazıp devlet hizmetindeki başarılarını över (Tezkire, s. 25-26). Celâlzâde de benzer meziyetle-

riyle Lutfi Paşa'yı takdir eder (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 285^b, 301^a).

Lutfi Paşa, 948 (1541) tarihli vakfiyesinde Dimetoka'nın Müslim köyündeki mescid ve muallimhânesine 100.000 akçe ile Edirne'de yirmi dükkânı vakfetmiştir. Lutfi Paşa'dan ayrıldıktan sonra bir daha evlenmeyen Şah Sultan, Merkez Efendi'ye intisap etmiş, Mevlânâkapı dışında bir tekke, Davutpaşa ve Eyüp'te birer cami, bir medrese ve Silivrikapı'da bir mektep yaptırmıştır.

Eserleri. Lutfi Paşa'nın Arapça'yı ve Arap gramerini iyi bildiği, Arapça risâleler yazacak kadar bu dili kullandığı, İslâm hukukunun çeşitli konularına ilgi duyduğu yazdığı risâlelerden anlaşılmaktadır. Ancak tarihe özel bir merakı olup bu alanda telif ettiği üç eseri bilhassa dikkat çekicidir. 1. *Tevârih-i Âl-i Osmân*. Birçok bakımdan aynı adı taşıyan eserlerle ortak özelliklere sahiptir. Ancak müellifinin devletin en güçlü döneminde vezîriâzamlik makamında bulunmuş bir kimse olması ve olayların yanında çeşitli görüşlere yer vermesi esere ayrı bir derinlik kazandırmıştır. Bu yönüyle benzerinden daha üstün olduğu belirtilir. Müellif eserin telif sebebini saraydaki tahsili, bulunduğu devlet hizmetleri ve özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman devirlerinde katıldığı seferlerde edindiği tecrübeleri kendinden sonrakilere aktarmak olarak izah eder. Başlangıcından 1553 yılına kadar Osmanlı tarihi-

nin konu edildiği kitabın kaynakları arasında anonim Osmanlı tarihleri yanında Ahmedî, Âşıkpaşazâde, Oruç Bey, Neşrî, Şükrî-i Bitlisî gibi tarihçilerin eserlerinin yer aldığı tesbit edilmiştir. Lutfi Paşa kitabını hazırlarken İslâm tarih yazıcılığının *Târîh-i Taberî*, *Târîh-i Güzide*, *Târîh-i Âl-i Selçuk* gibi muteber kaynaklarını okuduğunu belirtir. Eserin giriş kısmı dışında XVI. yüzyılın başlarından 1553 tarihine kadar yaklaşık yarım asırlık dönem onun bizzat yaşadığı, müşahade ettiği, fiilen içinde bulunduğu hadiseleri ihtiva etmesi dolayısıyla birinci elden kaynak niteliği taşır. Eser, başta Âlî Mustafa Efendi olmak üzere birçok tarihçi ve araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Biri Viyana Millî Kütüphanesi'nde, üçü Türkiye'de olmak üzere dört nüshası bilinen eserin Hâfız-kütüb Âlî Bey tarafından geniş notlu ve açıklamalı olarak bir neşri yapılmıştır (İstanbul 1341). Bu neşir daha sonra bir giriş ve indeks ilâvesiyle yeniden basılmıştır (haz. Mehmet Tayşî, İstanbul 1990). Eserin, bütün nüshaları değerlendirilerek Âlî Bey'in not ve hâşiyeleri dahil tam metni Kayhan Atik tarafından hazırlanmıştır (*Lutfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001). 2. *Âsafnâme**. Lutfi Paşa'nın Osmanlı teşkilâtına dair bu risâlesi Osmanlı sahasında kaleme alınan siyasetnâme türünün ilk örneklerinden biridir. Eser bir vezîriâzamanın kaleminden çıkmış bulunması sebebiyle de dikkat çekmiş ve benzerlerine örnek teşkil etmiş-

Lutfi Paşa'nın
Âsafnâme
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Arkeoloji
Müzesi Ktp.,
nr. 1407)

tir. En son tenkitli neşri Mübahat Kütükoğlu tarafından yapılmıştır ("Lutfi Paşa Âsafnâmesi", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 49-99). 3. *Hâlâşü'l-ümme fî ma'rifeti'l-e'imme*. Lutfi Paşa'nın Osmanlı hilâfetine meşruiyetini ve geniş kitleler tarafından kabul edildiğini ispat için yazdığı Arapça bir risâledir. Yaşadığı dönemde halifenin Kureyş'ten olmasıyla ilgili hadise dayanarak Osmanlı padişahlarının hilâfetine meşruiyetinin tartışılması üzerine Lutfi Paşa bu hadisin mevzû olduğunu, böyle olmasa bile bu makamı dirayetle temsil eden Osmanlı padişahları için geçerli olamayacağını çeşitli delillerle ispata çalışır. Uzun süre kıymeti farkedilmeyen eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Revan Köşkü, nr. 644), diğer ikisi -biri Farsça, diğeri Arapça, satır arası Türkçe tercümeli olmak üzere- Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 2876, 2877) kayıtlıdır. Lutfi Paşa'nın bunlardan başka tarihinin dîbâcesinde liste halinde verdiği, genellikle fikhî konulara ait Arapça ve Türkçe kaleme alınmış yirmi civarında eserinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TsMA, nr. E. 5866, 6435, 7924, 10752; Lutfi Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 49-62, 88-90; *Lutfi Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman* (haz. Kayhan Atik), Ankara 2001, bk. Giriş; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 587; *Sehî, Tezkire*, s. 25-26; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 285^b, 301^a; Sâî, *Tezkiretü'l-bün-yân*, İstanbul 1315, s. 24, 25; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 258; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 189; Hammer (Atâ Bey), V, 197; Danişmend, *Kronoloji*, II, 220-222; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, tür.yer.; a.mlf., "Lutfi Paşa", *İA*, VII, 96-101; Hulusi Yavuz, "Sadrazam Lutfi Paşa ve Osmanlı Hilâfeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110; Fuad Köprülü, "Lutfi Paşa Tarihi", *TM*, I (1925), s. 119-150; H. A. R. Gibb, "Lutfi Paşa on the Ottoman Caliphate", *Oriens*, XV (1962), s. 287-295; Nesimi Yazıcı, "Lutfi Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi ile İlgili Görüşleri, Yaptıkları", *İletişim*, sy. 4, Ankara 1982, s. 217-244; Ömer Faruk Akün, "Vâsî' Alîsi", *İA*, XIII, 227; C. H. Imber, "Lutfi Paşa", *EP* (İng.), V, 837-838.

MEHMET İPŞİRLİ

LUTFİYYE

(لُطْفِيَّة)

Sünbülzâde Vehbî'nin
(ö. 1809)

nasihatnâme türündeki mesnevisi.

Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lutfullah'a öğüt tarzında olan ve ona nisbetle bu adla anılan eser 1205 (1791) yılında kaleme alınmıştır. Nâbî'nin aynı türde yazılmış

Hayriyye'sinin örnek alındığı eser, pek çok pendnâme ve nasihatnâme gibi edebî olmaktan ziyade tarihî ve içtimai bakımdan önemlidir. Vehbî, ihtiyarlıkta bir erkek çocuğa sahip olmanın sevinciyle kaleme aldığı bu eserinde oğluna hitap ederek önce iyi bir eğitimden geçmesi gerektiğini söyleyip ilmin öneminden bahseder ve güzel ahlâkın esası olduğu için bu konuyla kitabına başladığını belirtir.

Dinî ve ahlâkî kurallar başta olmak üzere Vehbî eserinde çeşitli meslek ve ilim dalları hakkında bilgi vermiş, çağının eğitimini, sosyal yaşantısını ve toplumsal ahlâk kurallarını eleştirel bir yaklaşımla ele almıştır. Eğitimle ilgili verilen bilgilerin Kur'an, ilmihi ve akaid öğrenimi gibi dinî eğitimin dışındaki konulardan oluşu dikkat çekicidir. *Lutfiyye* tertip, konulara verilen önem ve bunların işleniş bakımından yer yer *Hayriyye*'den ayrılır. "Feilâtûn feilâtûn feilûn" vezniyle yazılan eser doksan beş bölümde 1181 beyit ihtiva eder.

Eserde çeşitli ilimlere dair bilgilerden sonra diğer konular belli bir düzene göre sıralanmıştır. Vehbî'ye göre tıp, mantık, tasavvuf, ferâset, edebiyat-tarih-siyer gibi ilimler, şiir-inşâ, güzel yazı-ımlâ gibi kitâbet konuları bilinmesi ve öğrenilmesi gereken hususlardır. Kitapta hikmet, hendese, ilm-i nücûm, kimya, simya, ta'vir (define bulma sanatı), kırtasiye, tılsım, sihir, himyâ (bir çeşit simya) ve ihfâ (aynı ortamda bulunduğu halde kişinin kendini başkalarından gizleyebilmesi) gibi "bâtıl" ilimlerden bahsedilirse de bunlardan uzak durulması istenir. Mûsikinin ruhlara esenlik verdiği, ancak yine de bunu meslek edinmemek gerektiği ayrıca öğütlenir.

Vehbî, eserinde güzel ahlâk ve âdâb-ı muâşeretle ilgili kuralların yanında çeşitli davranışları da ayrı ayrı başlıklar altında anlatmıştır. İlim öğreten hocaya, soylu ve vakarlı kişilere, yaşlılara ve anne babaya saygıyı; edepli konuşmayı, güzel giyinmeyi, akraba ve yakınlarla ilişkilerde ölçülü olmayı, bilginleri ve konukları ağırlamayı; tavla ve satrançtan, şâhitlikten, vesâyet, vekâlet ve kefâletten, vakıf işlerinden, hazine ve devlet malından uzak durmayı; hain ve hilekârlardan sakınmayı, sırrı gizlemeyi, meslek değiştirmemeyi, keyif verici maddelerden kaçınmayı tavsiye ederken toplumsal hayatla ilgili davranışları, insan ilişkilerinin yolunu oğluna göstermek istemiştir. Bu arada müellif, kuşçuluk ve çiçekçilik gibi işlerle uğraş-

maya varıncaya kadar çok değişik konularda düşüncelerini ortaya koymuştur. Eserde ayrıca birçok nasihatnâmede ortak olarak işlenen tevazu, hilim ve insaf, sabır ve af, sözünde durma, nimete şükretme, cömertlik, fakirlere yardım, hayâlî ve tok gözlü olma, istişare gibi ahlâkî öğütler de yer almakta ve taassup, riyâ, yalan, dedikodu, kibir, başkasının kusurlarını araştırma, intikam, haset, dilencilik, cimrilik ve zulüm gibi kötü davranışlardan sakınılması istenmektedir. Bu bölümlerde ferdî ahlâk anlayışının hâkim olduğu görülür.

Eserin yazıldığı dönemde Osmanlı Devleti'nde çeşitli kurumların bozulması yanında toplumda ahlâkî çöküntünün gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir. Çağının toplumsal yapısından etkilenen Vehbî, hamâsî ve mistik duygularla değil sağduyu sahibi bir aydın akılcılığıyla devletin o günlerdeki kötü durumunu gözler önüne sermeyi başarmış, kendi hayat tecrübelerinden faydalanarak sosyal hayatın aksayan yönleri hakkında yorumlar yapmıştır. Böylece mevkîni kaybedenlerin psikolojisi, mevki düşkünlüğü, makam sahiplerinin mutsuzluğu, insaftan yoksun esnaf ve sanatkârların insanları aldatması, ödünç ve borç, ev düzeni, evlilik, komşuyla ülfet, hizmetlilerin durumu gibi çok değişik konularla ilgili bölümlerde çağın örf ve an'anesini yansıtmıştır. Döneminin din-den sapmış, tarikattan, mecazdan, hakikatten anlamayan sahte şeyh ve müridlerinin durumunu da canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Vehbî, tıpkı Nâbî gibi yaşadığı dönemin eleştirisini de yaptığı bu eserde zamanının bazı tip ve karakterlerini, bazı devlet adamlarının yaşantılarını yansıtmayı başarmış, meslek ve mansıp sahipleriyle ilgili görüş ve eleştirilerini ortaya koymuştur.

"Tehzib-i ahlâka vesile-i külliyye olduğu" düşünülen eser (Sakaoğlu, s. 73) XIX. yüzyılın sonlarına kadar medrese ve rüşdiyelerde okutulmuş ve halk tarafından itibar görmüştür. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan *Lutfiyye* (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, vr. 68-99, Hâlet Efendi, nr. 608, İzmir, 587; İÜ Ktp., TY, nr. 182, 2972, 5741; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5646, vr. 211^b-250^b; Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 647) birçok defa basılmış (Özege Katalogu'na göre 1252-1286 yılları arasında on yedi basım), ayrıca Süreyya Ali Beyzadeoğlu tarafından sadeleştirilerek açıklamalarla birlikte yayımlanmıştır (İstanbul 1994).